

Torsdag med THORS

15.8.85

ORAVAIS är professor Thors barn-domsbygd och där tillbringar han också sin sommarledighet. Nu har han återvänt till huvudstaden — men lite språkliga Oravais-minnen får komma med i dagens text...

En läsare undrar varifrån ordet **tidan** (med korta vokaler och tonvikt på första stavelsen) i östnyländsk dialekt kommer. Denna läsare anför själv följande exempel från 1920-talet och det visar hur grannens mor ropade på sin yngsta telning: "Kom **tidan** nu, Svenne." **Tidan** betyder "därifrån" och är en dialektform till **dädan**, som förekom i skriven 1500- och 1600-tals-svenska. Par till **dädan** är **hädan** "härför". I skriftspråket har vi **gå hädan** "dö".

Jag minns tydligt en situation i slutet av 1960-talet i Oravais, då en förargad ortsbo skrek till en grupp ungdomar, som spelade fotboll i hans hage: "La er **jedan**, pojkar!" Alltså: "Försvinn!" **Jedan** (med korta vokaler och tonvikt på första stavelsen) är **hädan** på Oravaisdialekt. I orden **tidan** och **jedan** ser vi hur dialekter kan bevara äldre ordformer, som försvunnit eller håller på att försvinna ur skriftspråket.

Samme läsare är intresserad av ursprunget till ordet **birs**, som är ett gammalt slangord för "taxistation". Såsom ifrågavarende läsare misstänker, är bakgrunden rysk. **Birs** kommer av ryskans **birzja** (med tonande

sj-ljud) i betydelsen "häst-droskstation". Det igen torde vara bildat efter holländskans **beurs** eller tyskans **Börse**, som ju bägge hos oss motsvaras av börs. Ordet **droska** är f.ö. också inlånat från ryskan och det är ryskans **drozjki** (med sj-ljud i mitten) med samma betydelse.

En annan frågeställare vill veta vad orden **illusionist** och **balneologisk** betyder. **Balneologi** är "läran om bad som behandlingsmedel mot sjukdomar" och en **illusionist** är en trollkonstnär.

En tredje frågande har i Alistair Mac Leans senaste roman "San Andreas" fäst sig vid pluralisformen "stukasplan" och har på känn, att den är felaktig.

Det stämmer. Här är det frågan om det tyska flygplanet **Junkers 87**, som för sin förmåga att störttyka i luften på tyska även betecknades som **Sturzkampfbomber** eller **Sturzkampfflugzeug**. Under sin likaledes tyska förkortning **der Stuka**, pluralis **die Stukas** blev flygplanet känt inom olika europeiska språk, då det med tjutande vingsirener spred skräck fr.o.m. andra världskrigets första dag. Då substantivet **stuka** inte låter naturligt i svensk pluralis, om vi säger "stukor", bildar vi i stället en sammansättning med **-plan**.

Men då bör vi utgå från entalsformen **stuka** och i flertal säga **stukasplan** utan **-s** i mitten.

Andra tyska ord, som blivit mer bofasta i svenskan än den krigiska dagsländan **stuka**, är **schlager** och **schnitzel**. Den sistnämnda maträtten har inom svenskt språkområde — med välfärden? — blivit så vanlig, att den i Svenska Akademiens ordbok skrivs **snitsel**. Akademiens ordlista upptar samma försvenskade form av ordet.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

22.8.85

Äldre talesätt håller på att försvinna ur det levande språket och vår egen atomålder bildar inga nya i stället. Hur skulle det vara med "En begagnad bil bör man alltid se undertill" funderar professor Thors i dagens artikel.

En läsare vill veta vad som menas med ordspråket "Hut går hem" och varifrån "Efter sju sorger och åtta bedrövelser" kommer.

I ordspråket "Hut går hem (igen)" är frågan om utropt **hut**, som bl.a. använts för att jaga bort eller tysta hundar eller för att säga "Fy, skäms!" (Vet **hut!**) till människor. Rätt välkänt är ännu uttrycket **lära någon veta hut**. **Hut** går hem innebär att "den som skäller ut en annan själv senare blir utskälld, dvs. fräckhet hämnar sig."

Efter sju sorger och åtta bedrövelser betyder "efter en massa motgångar och tråkigheter". Enligt Pelle Holms "3 530 ordspråk och talesätt" är det möjligen skapat enligt ett uttryck i Jobs bok i Gamla Testamentet: "Sex gånger räddar han dig ur nöden, ja sju gånger användes olyckan från dig."

Jag har en känsla av att många sådana äldre talesätt håller på att försvinna ur det levande språket samtidigt som vår egen atomålder inte bildar nya i stället, fastän det säkert finnes rikligt med stoff till nya talesätt, t.ex. något i stil med "En begagnad bil bör man alltid se undertill". Många ordstäv och talesätt återfinns i olika språk i liknande form. Ofta är de mycket gamla, från en tid, då de till en del ersatte den bokliga bildning som saknades, då huvuddelen

av européerna inte kunde läsa ännu. Många generationers visdom är samlade i ordspråken och talesätten. Bibeln har också berikat vårt språk med många sådana goda uttryck.

En läsare undrar, om **Georgien** och **Grusien** är samma sak. — Det stämmer. Den sovjetrepublik som på ryska kallas för **Gruzija** vid Svarta havets östra kust kallas både för **Georgien** och **Grusien** på svenska och befolkningen för **georgier** eller **grusiner** (rimmar på kusiner). Så var Josef Stalin och är Sovjetunionens nye utrikesminister Edvard Sjevardnadse 'georgier eller grusiner till börden. På engelska kan i enstaka fall en lätt förvirring uppstå, då man använder ordet **Georgia**, för så heter inte bara **Georgien/Grusien** på engelska, utan också en av Förenta staternas delstater i sydost (med huvudstaden Atlanta).

En annan läsare har fäst sig vid några uttryck, som gäller radion.

Helt normalt och riktigt är det att säga: "Jag sitter och hör på **radio(n)**". Men det blir litet svårare, då vi berättar vad vi hört. I det fallet bör man säga i **radio** (inte på, fastän många också säger så): "Jag hörde i **radio**, att Robert Kennedy har mördats".

En annan frågeställare har fäst sig vid förnamnet **Lillemor**, som är rätt vanligt i Sverige, men inte ingår i vår almanack enligt Roland Otterbjörks "Svenska förnamn" är **Lillemor** ursprungligen norskt. Det är helt riktigt att det betyder "lilla mor".

Carl-Eric Thors